

Claus Rønlevs bibliotek

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Digitaliseret efter aftale med Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. PDF-filen er kun til ikke kommercielt brug.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

TREDIE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,

Dr. phil., Præst.

FØRSTE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1874—77.

He Kirke

beskreven af

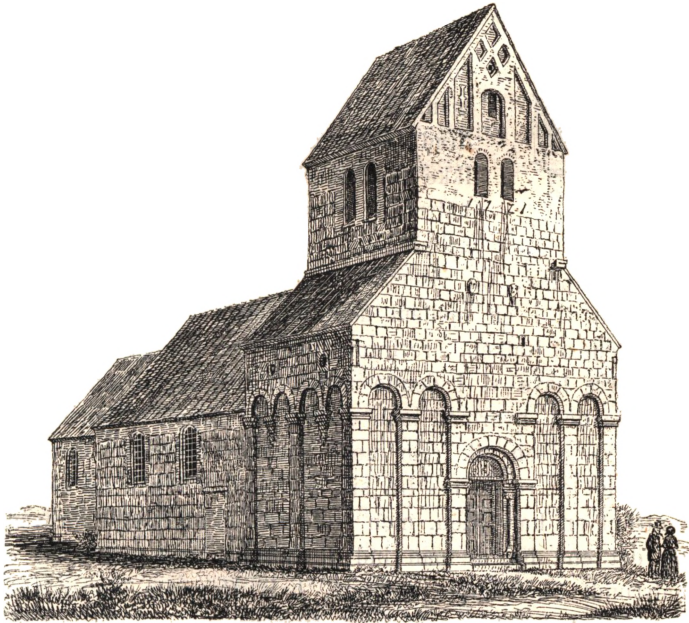
J. B. Løffler.

Paa Jyllands Vestkyst, en Milsvei Nord for Ringkjøbing, ligger et af Danmarks mærkeligste Minder fra den tidligere Middelalder, Kirken i He Sogn. Strax uden for Ringkjøbing By faar man Øje paa dens eiendommeligt formede Taarn, og da de flade, lidet vexlende Egne Intet frembyde, som kan tildrage sig Opmærksomheden, fængsler denne Bygning stadigt Blikket paa Vandringen derud¹⁾.

Allerede ved første Øjekast faa vi Indtrykket af, at dette Gudshus har delt Skjæbne med de fleste af vore kirkelige Mindesmærker fra hine Tider, saa at vi nu kun finde dens oprindelige Udseende delvis bevaret, og jo nærmere vi betragte den, desto mere maa vi beklage den Hensynsløshed, hvormed man her er gaaet frem. Som bekjendt ere vore Landsbykirkers Taarne i Reglen Tilbyg-

¹⁾ Pastor J. Helms i Jandrup er den, der har Fortienesten af at have henledet Opmærksomheden paa det Eiendommelige ved denne Bygning, første Gang i 1860 i *•Ny kirkehist. Saml.•* II. (Noten Side 570), og senere i 1862 i *•Illust. Tidende•* Nr. 151, ved Beskrivelsen af Kirken i Viuf, samt i Værket over Ribe Domkirke. Nærværende Meddelelse, der er Resultatet af en i Sommeren 1870 efter Opfordring af afdøde Prof. Høyen foretagen stedlig Undersøgelse, har i mindre udførlig Form været optagen i *•Illust. Tidende•* for 1872, Nr. 650. Det oldnordiske Museums antik. topogr. Arkiv eier udførlige af Meddeleren optagne Tegninger af Kirken.

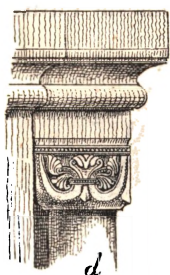
ninger fra en langt senere Tid end den, i hvilken Skib og Kor bleve opførte, og vise som Følge heraf yngre Former, af hvilke vi kun skulle nævne den hyppigst forekommende, den gothiske, hvor de takkede med Blindinger smykkede Gavle og de spidsbuede Vinduer hovedsageligt danne Fysionomiet. Det maa derfor vække vor Opmærksomhed, at vi i Taarnet ved He, skjøndt dette ikke er i én Støbning med selve Kirken, have en ligesaa eiendommelig som udmærket Repræsentant for vor romanske Granitarkitektur, saaledes som denne havde naaet sin skønneste Udvikling

ved Midten af det 12te Aarhundrede med Nordtysklands og navnlig Rhinlandenes Bygningskunst til Forbillede¹⁾.

¹⁾ Efter Indberetningerne til Ole Worm fra Præsterne i Ribe Stift 1639 meddeler Dr. phil. O. Nielsen i •Herredskirker i Danmark• — Ny kirkehist. Saml. III. — at Kirken i He var Herreds eller Fjerdingskirke i Hindherred, den Kirke, der laa Tingstedet nærmest, og heri maa vi vistnok nærmest se Grunden til, at den blev

Tegningen, der fremstiller Kirken set fra Nordvest, viser os Taarnfaçadernes smagfulde Inddeling og Former, af hvilke de slanke Pilastre mellem Blindingerne og de smaa Hjørnesøiler oppe under Halvtagene tydeligt røbe en direkte Paavirkning fra Domkirken i Ribe, hvis ældste Partier som bekendt hidrøre fra det 12te Aarhundredes første Halvdel. I Portalen, hvis skønne Overgang i Pilasterinddelingen vi ikke noksom kunne beundre, er særligt det Mestersksb lagt for Dagen, hvormed man forstod at

arbejde i Graniten, og Søilekapitælerne (*d*) med deres rige Bladformer omkrandsede af fine Perlebaand, kunne sikkert gjelde som fortrinlige Exempler paa den romanske Stils plastiske Dekoration, saavel hvad Tegning som Modellering angaar. Ikke blot Kapitælerne, men ogsaa den halvrunde Sten, der foroven afslutter Dør-aabningen — Tympanon —, er prydet med Skulptur, og viser os i lavt Relief to Løver, der, saafremt vi i en mellem dem staaende Figur maatte se et Billed' af Kalken, ere fremstillede som dennes Bevogtere. Desværre have vi i denne Sten et sørgeligt Exempel paa den Raahed, hvormed man endnu for næppe et halvt Aarhundrede siden gik frem mod vore Fortidsminder, idet den ikke blot er reven løs fra sin oprindelige Plads og sænket omtrent en halv Alen, men endogsaa sønderslaaet foroven, og det ene for at man ind til Taarnrummet kunde faa et halvrundt Staldvindue anbragt, hvis Centrum ovenikjøbet ligger betydeligt høiere end Portalbuernes. En saadan Fremgangsmaade er næsten uforstaaelig; thi hvor ulige

saa særlig udmærket fremfor de omliggende Sognekirker. Efter samme Forf. vare Romb og Sal Kirker Fjerdingskirker i Skodborg og Ginding Herreder, og af disse to Bygninger indeslutter denne et af de faa i Kobber drevne og forgyldte Altere fra det 12te Aarhundredes Midte, som vi eie her i Landet, medens hin udmærker sig ved en med fantastiske Dyrefigurer prydet Portal.

lettere havde det dog ikke været at sætte et Par Ruder ind i selve Dørfløiene, fremfor at bryde den svære Granitplade løs. Hvor hæsligt det Hele tager sig ud, kan Læseren sikkert godt forestille sig, og vi have derfor ikke taget i Betænkning at lade Stenen indtage sin oprindelige Plads her i vor Tegning.

Foruden Portalen skulle vi af Enkelt- heder særligt nævne de mærkelige Krag- sten (*e*), som træde istedetfor Pilastre paa Taarnets Nord- og Sydside, og den kraftfulde Sokkel (*f*), hvis Afslutningsled have den attiske Profil, under hvilken

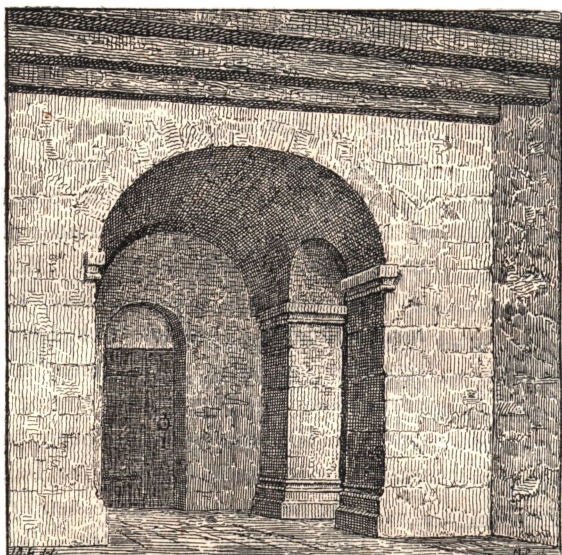

et pynteligt Perlebaand løber. Halvdelen af Sökkelen kan desværre ikke ses, da Jordsmonnet i Tidernes Løb har høinet sig over en halv Alen, men ved Udgravninger, som Meddeleren foretog i Sommeren 1870, bragtes hele Foden, ja endogsaa Portalens Trappesten for Dagen.

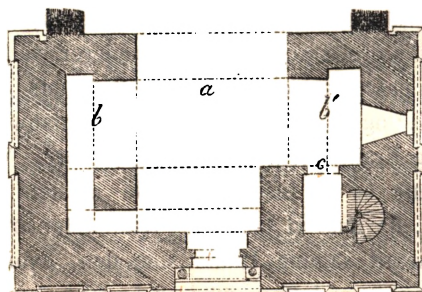
Hvor høit vi kunne følge den oprindelige Taarnbygning, se vi strax, ikke blot fordi der findes en bestemt Grændselinie mellem de forskellige Bygningsemner, men hovedsageligt fordi Karakteren og de enkelte Former i det tilbyggede Stykke staa i en skærende Modsætning til Underbygningen, og Aarstallet 1721, der i store smedede Tal paraderer ved Grændsen, fortæller os paa samme Tid, naar Taarnets øverste Del styrtede ned, og hvorledes Kristian Rantzow, Herre til Volbjerg¹⁾ og Brahesbørg, lod den gjenopføre. Ville vi forsøge at danne os et løseligt Billede af dets oprindelige Overbygning, da maa vi tænke os Kvaderstensmurene fortsatte omtrent til samme Høide som den, hvorfra Gavlene nu udgaa, og her afsluttede med en kraftigt fremspringende Krandsgesims, over hvilken et kort, pyramideformet Spir

¹⁾ Volbjerggaard ligger en god Fjerdingvei sønden for He Kirke.

hævede sig. Lyset har denne Del af Taarnet sandsynligvis modtaget gjennem to rundbuede Vinduer, anbragte omtrent i samme Høide som de nuværende, men kun adskilte ved en lille Søile.

Parti af Taarnets nederste Stokværk set fra Skibet.
(Konstr. efter Opmaalinger)

Grundplan af Taarnets nederste Stokværk.

Ligesaa eiendommeligt som Taarnets Ydre er dets indre Anordning, naar vi i Tankerne fjerne de Indskuds-

mure, Skillerum, Gulve, Trapper osv., der paa en aldeles usømmelig Maade opfyldte Rummet, og umuliggjøre et blot nogenlunde frit Overblik. Taarnet synes at have været delt i tre Stokværk, af hvilke det nederste naar saa høit som til den Linie, hvori Centrum for de halvrunde Buer ligger, der forbinde Pilastrene. Tegningen viser os Grundplanen af dette Stokværk. Over det midterste Rum (*a*), som i hele sin Brede aabner sig ind mod Skibet, er spændt en svagt buet Tøndehvælving, der har sine Støttestruer i Taarnets østre Mur, i den fritstaaende, firkantede Granitpille, og i Murværket, som omgiver det stærkt fremspringende Parti tilhøre for Portalen. Siderummene (*b—b'*), der ere betydeligt lavere, overdækkes ligeledes af Tøndehvælvinger, men disse have omtrent halvcirkelformet Profil og gaa i modsat Retning af Hovedrummets Hvælving, saaledes at Kapperne skjære hinanden og derved danne Arkader. Loftet bagved den firkantede Pille dannes af flade, tilhugne Overliggere. Det svære Murparti tilhøre for Indgangen lod indtil 1872 Plads for allehaande Gisninger, idet man først da under de mange Lag Hvidtekalk fandt Spor til den Døraabning, som paa Grundplanen er betegnet ved *c*. Døren, der foroven afsluttes med en flad Kampestens Overligger, var blindet med en Halvstens Mur, og efterat denne var gjenembrudt, saas et lille Kammer paa omtrent halvanden Alens Brede og halvtredie Alens Dybde, af hvis oprindelige Overdækning, en svagt buet Tøndehvælving, udført i omhyggeligt tilhugne Kvaderstene af Kamp, kun Faget nærmest Døren stod tilbage. Umiddelbart til Kammerets søndre Side havde øiensynligt en Vindeltrappe sluttet sig, men af denne er der desværre nu kun meget svage Spor tilbage, idet hele Cylinderen omtrent lige ud til Opgangen er fyldt med allehaande Materialier, blandt hvilke flere af de krumthugne Stene ses, der dannede Kammerets Tøndehvælving. For om muligt at finde Brudstykker af de øverste Trin, lod Meddeleren Gulvet i andet Stokværk op-

bryde, men ogsaa her stødte man paa en Opfyldning af samme Art som forneden.

Ville vi søge Grunden til, at denne Trappe, der var den eneste Forbindelse mellem første og andet Stokværk, er bleven aldeles tilintetgjort, da behøve vi blot at kaste et Blik paa Taarnets udvendige søndre Side; thi her røber Murværket klart nok, at den i sin Tid — maaske i Begyndelsen af forrige Aarhundrede — har været fuldstændigt nedstyrtet, og ved Udfyldningen af Rummet mellem den indre Skal og den gjenopførte ydre, har man da fundet det bekvemmere ogsaa at tilkaste det Parti, der indesluttede Trappen, fremfor at henlægge Trinene i deres oprindelige Leie. Strax efterat denne Vandalisme havde fundet Sted, har man sandsynligvis dannet sig den nuværende høist beskedne Opgang til andet Stokværk, et firkantet Hul i Midtrummet's Hvælvning, hvortil en Stige er stillet. Efterhaanden som Jordsmonnet udenfor Taarnet høinede sig, har man ogsaa hævet dets Gulv, hvorved den nuværende Flade er kommen til at ligge omtrent en Alen høiere end den oprindelige. Ved denne Paafyldning er den firkantede Pilles Fodstykke blevet skjult, men ved Opbrydning af Gulvet fandtes den fuldstændigt bevaret, og havde, ligesom den udvendige Sokkel, en attisk Profil til Afslutning.

I andet Stokværk gjenfinde vi, hvad konstruktive Hensyn fordrede, den samme Tredeling i Anlægget som forneden, idet Overbygningens Sidemure fortsætte sig ned under Halvtagene til den ovenfor angivne Linie. Hvor høit Midtrummet her har fortsat sig op imod Spiret, er vanskeligt at afgjøre med Bestemthed; men sandsynligt er det, at dets Loft omtrent har ligget i Høide med Halvtagens Overkant. Kun et enkelt ganske lille rundbuet Vindue — dets Lysningsbrede er 3 Tom., Høiden 9 Tom. — der helt er omgivet af et pynteligt Perlebaand, lader Dagslyset finde Vei til denne Del af Taarnet. Siderummene, som staa i Forbindelse med Midtrummet ved to lave, lige afsluttede Dørre og kun modtage et meget ringe Lys gennem

to smaa cirkelrunde Glugger, ere betydeligt lavere, da de kun naa op til Halvtagenes Underkant, hvor desværre de oprindelige Afslutningsled have maattet vige Pladsen for et tjæret Vandbræt. Hvad Brug man har gjort af disse to saa omhyggeligt beskyttede Rum, lader sig næppe tilfulde forklare, men de synes nærmest bestemte til i Ufredstider at afgive sikke Skjulesteder, fra hvilke vel endog et Forsvar kunde finde Sted¹⁾.

Vende vi os mod selve Kirken, se vi strax, at hvad der fornemmelig har vansiret dens Ydre, er to hæslige Tilbygninger — den saakaldte No Kirke²⁾ og det Rantzowske Kapel —, der for Størstedelen dække Skibets og Korets Sydsider. Mod Øst tyder Murværket i Korets lige afsluttede Gavl hen paa, at denne i alt Væsentligt har bevaret

¹⁾ I en Indberetning til Ole Worm fra Præsten i He Hr. Jens Christenson Gjødstrup, dateret 3. November 1638, siges der: »Ahnlangende Hie Kirche, da ehr den ehn meget Schiön Kirche opbygt aff graa huggen Stien Inden och Vden, offuen i Tornet ehr tuende Kammere, ehn paa den Sønder och ehn paa den Nøhr Siide, meth Schydegabber vdaß, huor paa der sigis ehn Frue aff Wolberg ved naffn Ild (!) Frue Elle skall vndertiden haffue holdet husz, naar hun meth sin Hoszbond ej kunde foreenis«. (Univ. Bibl., Don. Var. 45 Fol.) Denne Fru Elle skal have været Ellen Spend fra Rammegaard, Datter af Jens Spend († 1586) og Fru Ide Juul, og gift med Hr. Iver Skram til Volbjerg

²⁾ I ovennævnte Indberetning meddeles følgende: »Der ehr ehn Sogen Annexèret till Hie Sogn, som kaldis Nue Sogn, huis Kirche ehr for mange Aar siden nedbrutt och vdi tuende Capeller opbygt till den Sønder Siide paa Hie-Kirche, huor for^æ Nue Sognefolch indnu haffuer deris Stoelstaede och kaldis Nue Kirche. Stæden meth ehn Deel grawe, huor for^æ Kirche haffuer standen, findis indnu, och kaldis Nue Kirchegaard«. Naar Kirken i No er bleven nedbrutt, vide vi ikke, men efter en Beretning i »Danske Atlas«, at Alteret fra No fandtes henstillet i det nu tilintetgjorte Sakristi ved He, turde vi maaske drage den Slutning, at Nedbrydningen først har fundet Sted i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, idet vore Landsbykirkers Altertavler somoftest ikke ere ældre end det 16de Aarhundredes sidste Halvdel. Den i He er fra 1635. Da Rantzowernes Kapel ikke omtales i Indberetningen, maa det formodes, at det endnu ikke har været opført i 1638.

sit oprindelige Udseende, hvorimod Nordsiden har lidt betydeligt ved Opførelsen af et Sakristi, der dog i en nyere Tid — efter 1769 — er blevet nedbrudt og den derved fremkomne Muraabning lukket med Teglsten. Skibets nordre Side har ei heller undgaaet allehaande Overgreb. De smaa rundbuede Vinduer ere tilintetgjorte, Gesimsen borttagen og Indgangen, der afsluttes med en flad Overligger, tilmuret; men Murværket med dets uregelmæssige Skiftegang og enkelte overfalsede Kvadere staar dog i Hovedmassen saa godt bevaret, at vi gennem Maaden, hvorpaa det slutter sig til Taarnet, kunne søge at komme til Kundskab om, hvorvidt dette eller Kirken er ældst.

Allerede ovenfor udtalte vi, at de ikke vare i én Støbning, og skulle til Bevis herfor anføre, at Skiftegangen ikke er gjennemløbende, hvor de støde til hinanden, saa at der ingen egentlig Forbindelse findes, og at Soklerne ere forskellige, idet de under Skib og Kor kun bestaa i en foroven skraat afskaaren Fod, hvis Overkant ligger 8 Tom. under Taarnsokkelens. Ved de foretagne Udgravninger viste det sig, at Skibets Fod havde en Høide af 22 Tom., medens Taarnets udgjorde 1 Al. og 3 Tom., hvoraf det altsaa fremgaar, at Skibets Fod ligger 3 Tom. dybere i Jorden end Taarnets. Af dette Forhold, sammenholdt med flere Smaatræk i Maaden, paa hvilken Murene støde til hinanden, kunne vi da med Sikkerhed drage den Slutning, at Kirken er ældst, idet det synes givet, at Taarnets Fod først kan være hensat, da Jordsmonnet omkring Skibet havde høinet sig de 3 Tommer.

Nogen Angivelse af de to Perioder, i hvilke Bygningens Opførelse falder, have vi ikke, men af det ovenfor Meddelte i Forbindelse med Forskjellen i Stilkarakteren maa det formodes, at selve Kirken tilhører det 12te Aarhundredes Midte, og at Taarnet omtrent er et halvt Aarhundrede yngre.

Kirkens Indre frembyder Intet af særlig Interesse i arkitektonisk Henseende. Et hæsligt »perlemalet« Bjælke-

loft dækker saavel Skib som Kor, og naar »danske Atlas« udtaler — Tome V. Side 838 —, at Kirken »inden i er med Hvælvinger og Buer«, da maa vistnok ikke derved forstaas, at den i en tidligere Periode har haft Hvælvinger, som endnu stode i 1769, da »danske Atlas« udkom, men kun ses en Hentydning til Hvælvingerne i Taarnet og det Rantzowske Kapel, samt til de tre Bueaabninger, der danne Forbindelsen med Tilbygningerne. Det nedbrudte Sakristi var ogsaa overhvælvvet.

I Begravelseskapellet, hvor Hr. Otto Rantzow og hans Hustru Fru Sophie Krag hvile i sorte, læderbetrukne Kister, hang indtil for et Aarstid siden fra Hvælvingens Midtpunkt et i Egetræ udskaaet og malet Dobbeltbillede, staaende mellem to mægtige Hjortetakker. I dette Arbeide, der ifølge sin Karakter synes at tilhøre det 15de Aarhundredes Slutning, er Billedet dannet af to halve ved en Flamme-glorie adskilte Figurer, af hvilke den ene fremstiller hellig Anna med Jomfru Maria og Kristusbarnet paa Armene, og den anden St. Barbara med Taarnet. Over Billedet er anbragt en rigt udskaaen Baldakin, og Fodstykket dannes af en smagfuld Konsol, forneden afsluttet med et Dyrehoved. Paa Indersiderne af Takkernes øverste brede Del ere i en senere Tid de Kragers og Spenders Vaabenmærker maalede i sort Farve, og over dem Bogstaverne H: I. K. og F: A. S. Enkelte Brudstykker af tynde Jernstænger, der have været indslaaede i Takkerne, kunne tyde hen paa, at disse oprindeligt have baaret Lysearme¹⁾. At dette mærkelige Arbeide ikke indtager sin oprindelige Plads, fremgaar af hele Kapellets Arkitektur, og usandsynligt er det ikke, at det kan være hidført fra No Kirke, da denne blev nedbrudt.

¹⁾ Da Kapellets Fugtighed i saa høj Grad havde angrebet Billedet, at det truede med at styrte ned, fik Etatsraad Worsaae udvirket, at det sendtes til Museet for nordiske Oldsager, hvor det nu, fortrinligt restaureret, indtager en anseelig Plads blandt Arbejderne fra den senere Middelalder.

Forinden vi forlade He Sogns eiendommelige gamle Kirkebygning, der paa Grund af sin afsides Beliggenhed vistnok er ukjendt for de Fleste, skulle vi endnu kun tilføie, at ikke blot Taarnets søndre Side i sin Tid har været nedstyrtet, men ogsaa store Partier af den vestre. Vel er den reist igjen, og Ankere indlagte for at afværge en gjentagen Sammenstyrtning; men Ankeret synes ikke her at kunne tjene som Haabets Symbol, thi Murværkets ydre Skal har mange Steder givet betydeligt efter for Trykket af den indre Udfyldning og synes kun lidet skikket til endnu i en længere Aarrække at modstaa Vestenvindens mægtige Stormløb.
